

Text k prvomájové vycházce kolem Kačiny 1.5.2019

Zdeněk Lipský



Letecký snímek zámku Kačina s přilehlým anglickým parkem. Foto: Martin Gojda

Nové Dvory (podrobněji viz vycházka 14.3.2015 a jiné)

První zmínka o sídle je z 13. století, původně zde byl jen hospodářský dvůr, který vlastnil sedlecký klášter. Ten ztratil své majetky za husitských válek (první polovina 15. století) a pak se majitelé Nových Dvorů rychle střídali. Z těch, kteří drželi Nové Dvory a některé okolní vsi déle, je možno jmenovat Bedřicha ze Strážnice, krále Jiřího z Poděbrad a jeho syny, Hynka Martinického z Chřenovic (od r. 1552) a posléze rod Žerotínů. Ještě v roce 1588, kdy Nový Dvůr získal Kašpar Melichar ze Žerotína, se zde připomíná jen dvůr a ovčín. Žerotín si při dvoře nechal postavit renesanční zámek. Od roku 1593 již není v listinách uváděn Nový Dvůr (Novam villam), ale Nové Dvory (Novas villas). Zásadní barokní přestavba zámku a velkolepá barokní úprava okolních zahrad se uskutečnila na přelomu 17. a 18. století za hraběte Bernarda Věžníka. V roce 1701 byly Nové Dvory povýšeny na město. Další rozmach nastává koncem 18. století a je spojen s hraběcím rodem Chotků z Chotkova a Vojnína. Jan Rudolf Chotek, který se stal rakouským ministrem financí a poté nejvyšším pražským purkrabím, nechal postavit na nedalekém návrší Kačinského hřbetu reprezentační zámek Kačina.

V roce 1988 byla v Nových Dvorech vyhlášena **městská památková zóna**, která zahrnuje urbanistický celek tvořený zámkem, klášterem a barokními a empírovými budovami podél náměstí.

Památky v Nových Dvorech: **zámek s kostelem svatého Martina, rezidence svaté Anny, jízďárna, pohřební kaple a hrobka Chotků, vodárenská věž, mariánský sloup na náměstí.**



Zimní letecký snímek Nových Dvůrů. Pohled na zámecký areál s kostelem sv. Martina, protáhlé náměstí a dominikánskou rezidenci s kostelem sv. Anny v pozadí. Foto: Martin Gajda



Bývalá dominikánská rezidence s kopulí kostela svaté Anny v Nových Dvůrech, pohled od východu. Foto: Jaroslav Valeš, 1.5.2019

Přírodní a krajinářské zajímavosti krajiny kolem Nových Dvorů

Okolní rovinatá krajina v nadmořské výšce 200-220 m je součástí Čáslavské kotliny. Celý kraj byl původně pokrytý listnatými nebo smíšenými lesy, které postupně ustupovaly civilizačnímu tlaku a byly přeměněny na zemědělskou půdu. Dominantou krajiny mezi Novými Dvory a Záborem nad Labem je bělostný empírový zámek Kačina.

Krajina v širším okolí Kačiny, od Nových Dvorů po Svatý Mikuláš a Žehušice se odlišuje od ostatních částí Čáslavské kotliny výrazně pestřejší krajinnou strukturou s vyšším zastoupením lesních celků a liniových prvků rozptýlené vegetace, zejména alejí podél silnic. Je to výsledek cílevědomých krajinářských úprav, které zde probíhaly na věžníkovském a později chotkovském panství v 18. a 19. století. K cenným přírodním oázám v jinak intenzivně obdělávané zemědělské krajině dnes patří především rozsáhlá obora a park kolem zámku Kačina, bývalá Novodvorská bažantnice, Nový rybník, Ovčárecký rybník a Kamajka, borové a smíšené lesy mezi Svatým Mikulášem a Rohozcem s hájovnou Haltýřek, na sousedním bývalém žehušickém panství pak proslulá Žehušická obora se staletými duby a chovem bílých jelenů. Na ochranu historické kulturní krajiny byla v roce 1996 vyhlášena krajinná památková zóna Žehušicko, která zahrnuje okolí Nových Dvorů, Kačiny i Žehušic.

Svatoanenský rybník (zaniklý)

Rozsáhlý rybník býval pod Novými Dvory, severně od zámku a rezidence sv. Anny. Byl založen pravděpodobně v 16. století a byl původně protékáný Klejnárkou, jak ukazuje Müllerova mapa Čech z r. 1720. Za hraběte Věžníka Svatoanenský rybník navazoval na parkově upravenou zahradu a pro panstvo měl společenské a rekreační využití. Uprostřed rybníka byl vyhlouben kanál a na něm umístěna velká loď k pořádání slavností. Rybník byl ale velmi mělký, proto po něm loď nemohla libovolně plout, ale mohla se pohybovat jen v malém prostoru vymezeném vyhloubeným kanálem. V roce 1775 byl rybník vypuštěn. Zachovala se jenom jeho hráz dlouhá více než 1 km, která na jihozápadní straně ohraničuje Kačinskou oboru. Na hrázi rostou mohutné stromy, zejména duby.



Mohutný padlý dub na hrázi bývalého Svatoanenského rybníka. Foto: Zdeněk Lipský, 1.5.2019



Jarní pohled z hráze bývalého Svatoanenského rybníka do Kačinské obory.
Foto: Zdeněk Lipský, 1.5.2019

Kačinská obora

Z hlediska ochrany přírody a významu celého zájmového území je mimořádně důležité, že se v něm nachází evropsky významná lokalita (EVL) evropské soustavy chráněných území NATURA 2000. Je evidovaná pod názvem EVL Kačina CZ0213792. Zahrnuje Kačinskou oboru a park na celkové výměře 196,7672 ha. Předmětem ochrany a důvodem vyhlášení lokality jako EVL je výskyt brouka páchníka hnědého (*Osmoderma eremita*), který patří mezi kriticky ohrožené, zákonem zvláště chráněné druhy. Protože chráněná území evropské soustavy NATURA 2000 musí být chráněna také národní legislativou, byla celá plocha EVL Kačina v roce 2014 vyhlášena jako přírodní památka.

Po entomologické a ornitologické stránce je nejlépe prozkoumanou lokalitou v Čáslavské kotlině. I přes úbytek staletých stromů s množstvím dutin představuje významný ptačí a hmyzí biotop. Byl zde prokázán výskyt mnoha vzácných a chráněných druhů, jako např. zlatohlávek skvostný (*Cetonischema aeruginosa*), krajník hnědý (*Calosoma inquisitor*), svižník polní (*Cicindela campestris campestris*), kovařík *Elater ferrugineus* a dva druhy majek, dále otakárek fenyklový (*Papilio machaon*), mravenec travní (*Formica pratensis*), čmelák skalní (*Bombus lapidarius*), čmelák rolní (*Bombus pascuorum*) a čmelák zemní (*Bombus terrestris*). Pro několik druhů brouků je Kačina jediným známým stanovištěm na Kutnohorsku, např. pro pestrokrovečníka *Aporthopleura sanguinicollis*, velmi vzácného v celé České republice. Poměrně hojně se vyskytuje střevlík Ulrichův (*Carabus ullrichii*), který je na červeném seznamu ohrožených druhů České republiky. Nápadným druhem brouka je krasec lipový (*Lampyra rutilans*) vázaný na lípy.

Na území EVL Kačina žije nejpočetnější populace strakapouda prostředního (*Dendrocopos medius*) v oblasti. Z dalších zajímavých druhů byl zjištěn holub doupňák (*Columba oenas*), jestřáb lesní (*Accipiter dentilis*) a na malém zarostlém rybníčku hnízdící moták pochop (*Circus aeruginosus*). Z pěvců je hojný lejsek bělokrký (*Ficedula albicollis*), vzácněji se vyskytuje

ohrožený druh slavík obecný (*Luscinia megarhynchos*) a žluva hajní (*Oriolus oriolus*). Z větších dutinových ptáků byli zjištěni datel černý (*Dryocopus martius*), silně ohrožený krutihlav obecný (*Jynx torquilla*), strakapoud velký (*Dendrocopus major*), špaček domácí (*Sturnus vulgaris*), žluna zelená (*Picus viridis*), z menších druhů brhlík lesní (*Sitta europaea*) a lejsek černohlavý (*Ficedula hypoleuca*).

Významný je také výskyt zvláště chráněných druhů obojživelníků a plazů. Z kategorie silně ohrožených jsou to rosnička zelená (*Hyla arborea*) a ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), z kategorie ohrožených druhů užovka obojková (*Natrix natrix*). Ze savců se pravidelně vyskytuje jinde vzácný jezevec lesní (*Meles meles*).

V rámci botanické inventarizace bylo zaznamenáno celkem 419 rostlinných taxonů, z nichž 27 patří do seznamu ohrožených druhů. Mezi nejzajímavější nálezy patří silně ohrožené druhy pryšec lesklý (*Euphorbia lucida*) a kerblík obecný (*Anthriscus caucalis*).

V Kačinské oboře byla také vyhlášena na ploše 85,20 ha lesního porostu vyhlášena **genová základna Kačina** jako součást genové základny Libický luh. Slouží k zachování původních populací 4 druhů lesních dřevin: dub, lípa, jasan, olše.



Hlavní průčelí zámku Kačina od východu. Foto: Zdeněk Lipský, 1.5.2019

Zámek Kačina

Honosná empírová stavba vystavená v l. 1806-1822 na Kačinském hřbetu východně od Nových Dvorů jako reprezentační letní sídlo Jana Rudolfa Chotka a jeho rodiny. Kačina bývá označována za největší (délka zámecké budovy 227 m) a stavebně nejčistší dílo českého empíru postavené ve stylu palladiovského neoklasicismu. Je zajímavé, že o stavbě zámku bylo rozhodnuto již v r. 1788. Od roku 1789 začaly rozsáhlé úpravy terénu, budování cest, vodních prvků, výsadba alejí, lesíků a další zeleně, takže zámek byl cíleně zakomponován do předem již připravené parkové krajiny (dnes tomu bývá přesně naopak). Do roku 1811 neměl budovaný zámek žádný název, od r. 1811 se začíná nazývat zámek Husa podle existujícího místa a hostince Na Huse a v r. 1826 je poprvé použit název Kačina.

Zámek Kačina je od roku 1945 majetkem státu. Je v něm umístěno Muzeum českého venkova, součást Národního zemědělského muzea.

Podrobnější informace záměrně neuvádím, protože o Kačině byly napsány celé podrobné knihy a základní informativní text najdete v mnoha turistických průvodcích.



*Zimní letecký snímek zámku Kačina dává vyniknout jeho pravidelné kompozici
Foto: Martin Gojda*

Aleje v okolí Nových Dvorů a zámku Kačina

Krajina východně od Nových Dvorů je bohatá na aleje. K nejnámějším patří:

Kaštanová alej východně od Nových Dvorů podél silnice I/2 k lesu Libuše;

Čtyřřadá kaštanová alej od Kačiny (od hostince Na Huse) podél silnice č. I/2 ke Svatému Mikuláši;

Alej od silnice č. I/2 k Novému rybníku; tato alej je chráněna v kategorii památný strom, ale je ve špatném stavu. Původní lípy, jasanů a javorů jsou silně poškozené, alej je prořídla a dosazovaná nepůvodním javorem jasanolistým.

Topolová alej podél spojovací silnice (kolem Katovny) východně od Nových Dvorů

Višinka: zaniklá alej podél cesty z Nových Dvorů k Novému rybníku, v posledních letech je znovu dosazována;

Lipová alej podél původní příjezdové cesty k zámku Kačina, šikmo od silnice č. I/2; alej byla necitlivě ořezána a ztratila svou estetickou hodnotu na počátku rozsáhlých úprav při regeneraci zámeckého parku v r. 2011, některé lípy po ořezání uschly, současný stav je již lepší.

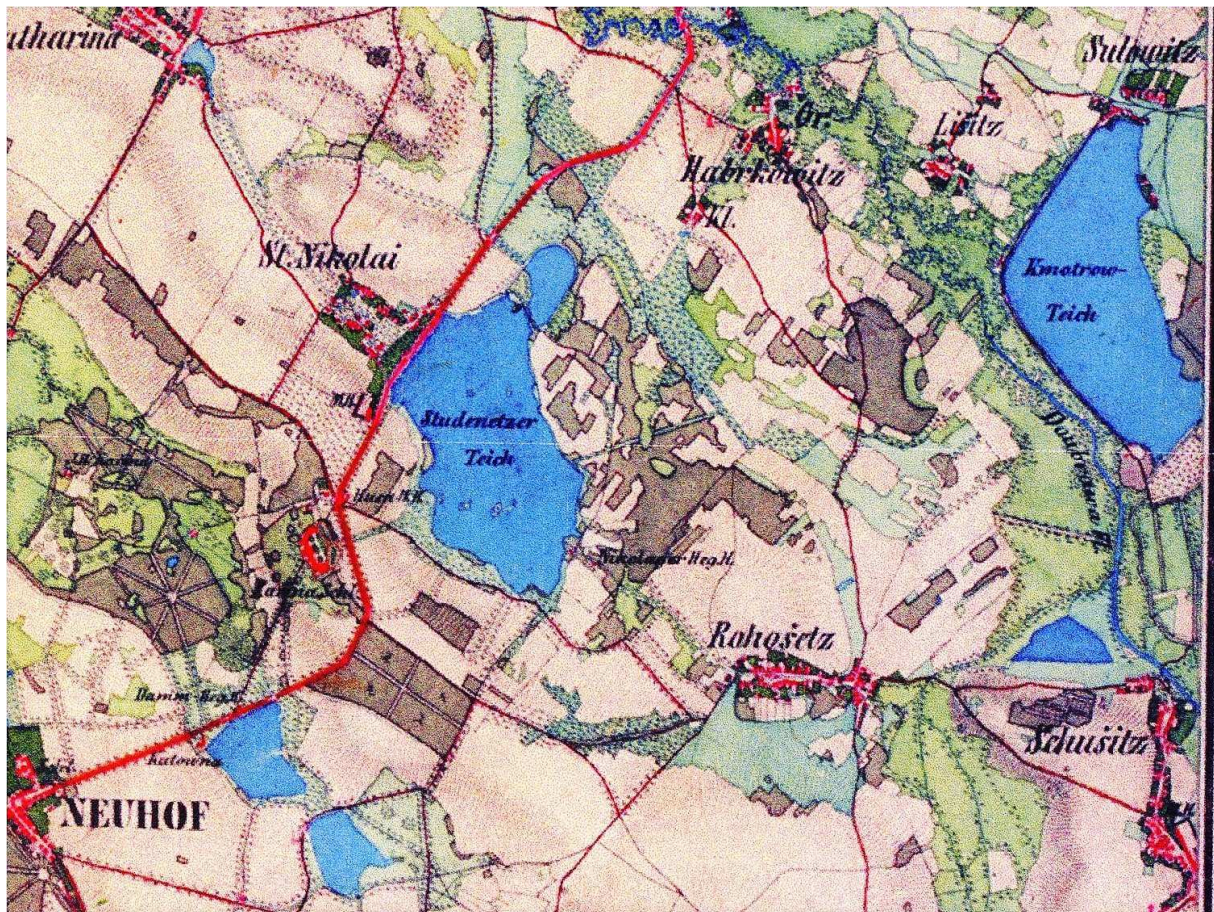
Hostinec Na Huse

Starý zájezdní hostinec na hlavní silnici poblíž zámku Kačina. Hostinec je mnohem starší než samotný zámek, je uveden již na Müllerově mapě Čech z roku 1720 pod názvem „zur Gans“.

Mikulášský rybník (zaniklý)

Východně od Kačiny, jižně od Svatého Mikuláše se rozkládal mohutný Mikulášský rybník, na některých starých mapách nazývaný též rybník Studenec (*Studenetzer Teich*). Po hrázi bývalého rybníka prochází dnes hlavní silnice č. 2. Rybník měl odhadem plochu mnoha desítek hektarů. Na rybníku bylo několik uměle vytvořených ostrovů, které měly zpestřit krajinnou scénérii a sloužily majitelům zámku Kačina k pořádání pikniků a letních radovánek v atraktivním

přírodním prostředí. Rybník byl napájený říčkou Brslenkou, která původně protékala Rohozcem a od něj k severozápadu přes Svatý Mikuláš a Svatou Kateřinu ke Starému Kolínu. Později byla uměle odvedena východně od Rohozce do Doubravy. Mikulášský rybník byl jako mnoho dalších rybníků na přelomu 18. a 19. století vypuštěn, ale v souvislosti se stavbou zámku Kačina byl znovu obnoven a vydržel do poloviny 19. století, kdy byl již definitivně zrušen a vypuštěn. Na jeho dně jsou nyní úrodná pole a síť většinou již suchých odvodňovacích kanálů. Místo Brslenky protéká nyní na dně bývalého Mikulášského rybníka potok Černá strouha, který vytéká z potrubí na severozápadním okraji Rohozce. Černá strouha je v celém průběhu vedena v napřímeném korytě umělého lichoběžníkového profilu. Teče k severozápadu ve směru původní Brslenky přes Svatý Mikuláš a Svatou Kateřinu. Pod Svatou Kateřinou přijímá zprava podobně napřímený a uměle upravený Lanžovský potok. Východně od Starého Kolína ústí do labského ramene zvaného rovněž Černá strouha.



Mikulášský rybník (Studenetzter Teich) na mapě 2. vojenského mapování (před rokem 1850). Na mapě je dále vidět dnes již neexistující velký Kmotrovský rybník (Kmotrow Teich) při Doubravě pod Žehušicemi a rovněž zaniklý rybník Outěšal u Katovny (Katowna) východně od Nových Dvorů (Neuhof), zámek Kačina (červený protáhlý obloukovitý půdorys) a pravidelná síť cest v lese Libuše a v Kačinské oboře. Lesy jsou v mapě vyznačeny černošedou barvou, světle zelená značí louky a šedozelená pastviny. Struktura krajiny, bohatství rybníků, množství zelených ploch luk a pastvin a naopak méně lesů a jejich rozdrobenost je zcela odlišná od dnešní krajiny, v níž převládají velké polní lány a kompaktnější lesní celky (např. mezi Rohozcem a Habrkovicemi nebo v Kačinské oboře).

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz>)

Hájovna Haltýřek

Bývalá panská hájovna na novodvorském panství na okraji nížinatých lesů necelé 2 km východně od zámku Kačina, dnes soukromý objekt. Až k hájovně zasahoval v minulosti Mikulášský rybník (viz mapa). Kolem hájovny protéká Černá strouha, v těsné blízkosti se nacházejí dva lesní rybníčky. Název Haltýřek pochází ze slova haltýř, odvozeného od německého slovesa *halten* = *udržet, uchovat*. Haltýř tedy může být drobná stavba určená k chlazení potravin tekoucí vodou, historická obdoba ledničky. V rybářství haltýř označuje uzavřený objekt určený k přechovávání živých ryb. Hájovna Haltýřek se na starých mapách nazývala také *Nikolauer Hegerhaus* nebo *Jägerhaus Na Kamenci* (viz mapa na předchozí stránce).

Les Libuše

Lesní celek v jižní části Kačinského hřbetu za silnicí jihovýchodně od Kačiny. Také tento les se stal součástí rozsáhlých krajinářských úprav Kačinského hřbetu prováděných ještě před postavením zámku Kačina. V roce 1785 zde byla vztyčena umělá zřícenina střílny v gotickém pojetí nazvaná Libuše. Okolní nově vysázený les byl rozčleněn sítí pravoúhlých cest a průseků, jak ukazuje již mapa 1. vojenského mapování z 80. let 18. století.



Nový rybník je významným biocentrem v zemědělské krajině. Foto: Petr Přecechtěl, 1.5.2019

Nový rybník

Leží v rovinaté zemědělské krajině východně od Nových Dvorů. Tradičně patří k Novým Dvorům, od nichž k němu také vede stará cesta, nachází se však na katastru Svatého Jakuba. V okolí bylo v minulosti více rybníků - hned pod Novým rybníkem to byl rybník Outěšal a vedle něj pod Novými Dvory velký Svatoanenský rybník, za lesem Libuše na druhé straně Kačinského hřbetu pak téměř stohektarový rybník Svatomikulášský. Zůstal jediný Nový

rybník, který z nich byl nejmenší. Jeho dnešní vodní plocha měří jen 4 ha, protože další významnou část zaujímají rákosiny a další mokřadní porosty.

Nový rybník představuje velmi důležitý krajinný prvek, který zpestřuje jinak fádňí zemědělskou krajinu v jeho okolí. Je také důležitým biocentrem, jedním z opěrných bodů ekologické stability, přírodní oázou v intenzivně obdělávané krajině. Přestože rybník je lidským výtvořem, za staletí své existence již dokonale zapadl do krajiny a vytvořil stabilní fungující ekosystém. Jeho význam pro rozmnožování obojživelníků, hnízdění a shromažďování vodních a mokřadních ptáků je nenahraditelný.

Nový rybník je významným hnízdištěm vodního a mokřadního ptactva, pro něž jsou mimořádně důležité rozsáhlé rákosové porosty. Široké litorální pásmo rákosin zde funguje nejen jako hnízdiště, ale i jako nocoviště některých ptáků. Špaček obecný (*Sturnus vulgaris*) hromadně nocuje v rákosinách Nového rybníka v období jarního tahu a především v pohnízdňím období v červenci a srpnu. Jarní maxima dosahují až 8 000 a letní maxima až 30 000 exemplářů. Na území kutnohorského okresu je to jejich nejvýznamnější nocoviště. Zájem ornitologů a ochrany přírody se ovšem ocitá v rozporu se zájmy rybářů, kteří se snaží omezit rozsah rákosových porostů ve prospěch volné hladiny. K rybářům se přidává na první pohled možná překvapivě také Armáda České republiky, protože hejna špačků představují potenciální nebezpečí pro letadla z blízkého vojenského letiště u Chotusic, které je od rybníka vzdálené pouhé 3 km.

Nový rybník obhospodařují kutnohorští rybáři, kteří zde produkují tzv. biologickou rybu, což znamená, že k přihnojování nepoužívají umělá chemická hnojiva, ale „pouze“ chlévskou mrvu. I tak je voda silně eutrofizovaná, také vlivem splachů živin z okolních polí. V minulosti byl Nový rybník oblíbeným místem na koupání. V omezené míře a jenom pro nadšence je to možné i dnes. Pro většinu návštěvníků je ale lepší posedět v klidu na hrázi a všemi smysly vnímat život kypící v okolní přírodě. Zejména zvukové vjemy tu bývají mimořádně silné. V závislosti na ročním období se z rybníka ozývá monotónní koncert tisíců žabích hrdel nebo charakteristické hlasy kachen či šumění rákosí ve větru, z korun stromů opakované volání kukačky a z oblohy hvízdání káňat.

Výskyt ptáků na Novém rybníku pravidelně sledují kutnohorští ornitologové. Zjistili zde následující druhy, které jsou na červeném seznamu ohrožených druhů: potápka roháč, potápka rudokrká, potápka černokrká, potápka malá, volavka popelavá, volavka červená, volavka bílá, kvakoš noční, bukač velký, bukáček malý, čáp bílý, labuť velká, husa velká, husice liščí, kopřivka obecná, lžičák pestrý, čírka obecná, čírka modrá, ostralka štíhlá, hohol severní, moták pochop, moták lužňí, orlovec říční, sokol stěhovavý, koroptev polňí, chřástal vodňí, chřástal kropenatý, chřástal malý, slípka zelenonohá, jeřáb popelavý, bekasina otavňí, koliha velká, vodouš kropenatý, písík obecný, racek bouřňí, racek chechtavý, rybák černý, rybák bahenní, holub doupňák, vlha pestrá, vlaštovka obecná, břehule říční, linduška horská, konipas luční, slavík obecný, modráček středoevropský, cvrčilka slavíková, rákosňík velký, rákosňík ostřicový, pěnice vlašská, moudivláček lužňí.